

De protestantse kerkgenootschappen kenden geen hiërarchische banden welke met die van de katholieke kerk en de katholieke wereld te vergelijken waren. De Gereformeerde Kerken waren een verband van ruim vijfhonderd in wezen zelfstandige 'kerken', d.w.z. gemeenten, elk met een kerkeraad aan het hoofd. Ook de Nederlandse Hervormde Kerk had maar een losse structuur: de Algemene Synode kon aan de gemeenten en hun predikanten niets voorschrijven. Dat de bestuursorganen van deze twee grootste protestantse kerkgenootschappen zelf een bepaald beleid volgden, betekende nog niet dat al hun kerkeraden en predikanten zich dienden te conformeren. Dat is dan ook niet geschied. Menigmaal werd geweigerd, ter voorlezing ontvangen stukken inderdaad voor te lezen, menigmaal ook werd gepreekt op een wijze die met de beleidslijn der kerkbesturen in flagrante strijd was. Want ook wie er de voorkeur aan gaf, berusting te prediken, sloeg niet vergeefs de Bijbel op:

'Men preekte dan bijvoorbeeld vaak over Jeremia, in het bijzonder over zijn onderwerping aan Babel (*Jeremia 29 : 7*). Men exegetiseerde allerlei bijbelwoorden trouwens zó, dat onderwerping het enige gebod Gods altijd en overal scheen. Daniël diende toch ook de koning van Babel? Paulus onderwierp zich toch ook aan de Romeinse keizer? Jezus leefde evenals wij in bezet gebied, en predikte toch nooit opstand en verzet? . . . Door een schijn van actualiteit ontweek men de ware beslissingen en misleidde men de mensen . . . 'Gods kinderen zien niet naar het oosten en zien niet naar het westen, maar zien alleen omhoog.' Bijbelse inzichten werden daardoor op een gevaarlijke wijze verbonden met bevreemde, bange menselijke gedachten . . . Deze onderworpenheid hing ten dele samen met mindere of meerdere sympathie voor het Duitse regiem, die men met name in vele piëtistische en lijdelijk-gereformeerde prediking in allerlei gemeenten op de Veluwe, de Betuwe en in het Sticht kon horen.'¹

Naast deze 'lijdelijke prediking' die althans aan de actualiteit refereerde, was er, aldus Touw, ook een type prediking 'dat opzettelijk geheel zweeg over de verzoeken en gevaren van het nationaal-socialisme', en die prediking werd 'vrij veel gehoord . . . Sommigen schatten de omvang op 25%, maar anderen wel op 50% in hun omgeving . . . Er is wonderlijk veel gesproken, maar er is óók wonderlijk veel gezwezen vanaf de kansels in deze jaren.' En ook daar waren soms kerkgangers het mee eens: 'Och, dominé, wij horen de hele week al over de oorlog, op zondag horen wij daar liever niet over', zeiden ze dan, en: 'In de kerk willen wij al die narigheid liever vergeten.'² 'Heel wat predikers waren', aldus weer Touw,

¹ Touw: *Het verzet der Hervormde Kerk*, dl. I, p. 206-07.   ² A.v., p. 207-08.